

Χριστιανόπουλος-Αναγνωστάκης: εκπρόσωποι της “σχολής της Θεσσαλονίκης”.

Στη διάρκεια αυτού του κύκλου των συναντήσεων- η προηγούμενη πραγματοποιήθηκε στις 12 Μάρτη και η επόμενη έχει ανακοινωθεί για τις 14 Μάη- αναδείξαμε το γεγονός ότι στην Ελλάδα η ποίηση συγκέντρωνε πάντα το ενδιαφέρον ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων και “συνοδεύει” κάθε στιγμή της κοινωνικής ζωής. Το γεγονός ότι μεγάλοι συνθέτες έγραψαν μουσική για τα ποιήματα σημαντικών ποιητών αλλά και λιγότερο σημαντικών αποδεικνύει ότι η ποίηση κατέχει κεντρικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων. Εξάλλου, όπως υπενθυμίζει ο Filippomaria Pontani, μελετητής και μεταφραστής της ελληνικής ποίησης του 20ου αι., «ο κριτικός στοχασμός για τις τεράστιες τραγωδίες της ελληνικής κοινωνίας [αρκεί να θυμηθούμε την Μικρασιατική καταστροφή, τη δικτατορία του Μεταξά (1936-1940), το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, την γερμανική κατοχή, τον εμφύλιο πόλεμο, την τελευταία δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974)], δεν επέτρεψαν στην ελληνική ποίηση να “χαθεί” στον του περίπλοκο λυρισμό της πρωτοπορίας... Αντίθετα οι στίχοι παρέμειναν σταθερά ριζωμένοι μέσα σε ένα συλλογικό αναφορικό πλαίσιο». (Filippomaria Pontani σ.ΧΙΙ). Σαν η ιστορία και η ελληνική ποίηση του 20 ου αι. να αποτελούν, από πολλές απόψεις, ένα είδος ξέχωρης από την υπόλοιπη Ευρώπη ιστορίας, που έχει σημαδευτεί από την εμφάνη και σημαντική της σχέση με τη συλλογική ζωή.

«Παρόλα αυτά και στην Ελλάδα γράφτηκε πολλή “προσωπική”, ποίηση που θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε και πολλοί ποιητές αρνήθηκαν την σε πρώτο πρόσωπο στράτευση σε αγώνες πολιτικούς και ιδεολογικούς, γιατί το θεώρησαν ασυμβίβαστο με την ιδιοσυγκρασία τους ή την τέχνη τους. Ο κυριότερος εκπρόσωπος της νεοελληνικής ποίησης στο εξωτερικό, Ο Καβάφης, ανήκει σ’αυτήν την κατηγορία..» (Filippomaria Pontani σ.ΧΙΙ). Και τον Χριστιανόπουλο δεν θα μπορούσαμε να τον κατάξουμε στους στρατευμένους ποιητές, αν και από τα ποιήματά του δεν λείπουν οι κοινωνικο-πολιτικές αναφορές. Είναι η σχέση γενικά της λογοτεχνίας και της ιστορίας που δεν μπορεί να ερμηνευτεί σαν απλή αντανάκλαση, όπως εξάλλου μας προτείνει να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα κι ένα τμήμα της μαρξιστικής κριτικής του 20^{ου} αι.

Ο τίτλος της σημερινής παρουσίασης επιλέχτηκε ως αναφορά σε μια ιδέα αρκετά διαδεδομένη μεταξύ των κριτικών και ιστορικών της Νεοελληνικής λογοτεχνίας, που μιλούσε για την ύπαρξη μιας λογοτεχνικής σχολής της Θεσσαλονίκης (βλ. Λίνου Πολίτη *Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας*, β’ έκδοση, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1979, σ. 321, 342). Όσοι υιοθέτησαν την άποψη μιλούσαν τον καθοριστικό ρόλο που η πόλη είχε στη θεματολογία, τη μορφή και το ύφος της τέχνης των λογοτεχνών και που ζούσαν και παρήγαγαν εδώ και που θεωρήθηκαν πρωτοποριακά. Η Θεσσαλονίκη, που μόλις το 1912 είχε ενσωματωθεί στην Ελλάδα, είχε ένα εντελώς ιδιαίτερο χαρακτήρα απόρροια της γεωγραφικής της θέσης – κοντά στα σύνορα με την Τουρκία και με την Ανατολική Ευρώπη - αλλά και της πολυεθνικότητας του πληθυσμού της, αρκεί να θυμηθούμε ότι κατοίκησαν εδώ για αιώνες και μέχρι το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου

πόλεμου Έλληνες, Εβραίοι σεφαρδίτες, Αρμένιοι, βαλκανικές εθνότητες. Αυτή η ιδιαιτερότητά της, το μείγμα δηλαδή εσωστρέφειας και εξωστρέφειας συγχρόνως, έκαναν την πόλη ευαίσθητο δέκτη κι εργαστήριο για την καλλιέργεια των νέων φιλοσοφικών ιδεών και των νέων καλλιτεχνικών ρευμάτων (π.χ. του εσωτερικού μονόλογου). Παράλληλα όμως διαπιστώνουμε ότι εδώ, στον ίδιο αυτό χώρο, συνυπάρχει και γιγαντώνεται, ο συντηρητισμός, η εσωστρέφεια κι ότι η πόλη γίνεται προπύργιο των διάφορων μορφών εθνικισμού.

Παρόλη όμως την ύπαρξη όλων αυτών των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που κάνουν ίσως την Θεσσαλονίκη στοιχείο έμπνευσης και επιδρούν στο ύφος και στη θεματολογία ορισμένων δημιουργών που συνδέονται μαζί της, δεν μπορούμε να πούμε ότι εδώ δημιουργήθηκε μια καλλιτεχνική, λογοτεχνική “σχολή” με τη σημασία που δίνουμε στον όρο, ενός ρεύματος δηλαδή που έχει κοινά χαρακτηριστικά θεματολογικά κι ασπάζεται τις ίδιες περίπου αισθητικές αρχές.

Οι δύο ποιητές που σας παρουσιάζουμε σήμερα, γεννημένοι και οι δυο στην Θεσσαλονίκη με μια ηλικιακή διαφορά έξι ετών, είναι πράγματι πολύ διαφορετικοί μεταξύ τους, κυρίως όσον αφορά στη θεματική τους.

Ο Χριστιανόπουλος επιλέγει τα σύντομα ποιήματα ενώ στη θεματολογία του κυριαρχούν: η αναζήτηση κι η επιθυμία του, η αίσθηση της ταπείνωσης αλλά και η πρόκληση σαν στοιχεία μιας αντιφατικής συμπεριφοράς στην προσπάθειά του να κάνει αποδεκτή την ερωτική του επιλογή. Δεν λείπει όμως από την ποίησή του η αναφορά στην κοινωνική πραγματικότητα και η ερωτική θεματολογία διαποτίζεται από το αίσθημα της υπαρξιακής αγωνίας. Πώς θα ήταν δυνατόν εξάλλου να συμβαίνει το αντίθετο, από τη στιγμή που ο έρωτας συμπυκνώνει όλα τα παραπάνω στοιχεία;

Ο ποιητής που γεννήθηκε το 1931 και ζει ακόμα στη γενέθλια πόλη την οποία πολύ σπάνια εγκαταλείπει. Στο βιβλίο *Θεσσαλονίκην ου με εθέσπισεν*, που περιλαμβάνει αυτοβιογραφικά κείμενα, μιλά για την καταγωγή του από την Μικρά Ασία και την πόλη όπου γεννήθηκε, «*πόλη μυστηριώδης, ποτισμένη με τον μυστικισμό των Ισπανοεβραίων κατοίκων της και την ανατολίτικη αύρα των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν εδώ μετά το 1922, πόλη συνεχούς κι αδιάλειπτης ιστορικής πορείας 2500 ετών...*». και δηλώνει «*από τη ζωή μου πέρασαν: η μητέρα μου, η ποίηση και η Θεσσαλονίκη*». Στο ίδιο βιβλίο περιγράφει επίσης τα δύσκολα παιδικά του χρόνια, χρόνια αγώνων για την επιβίωση, γεμάτα συμβιβασμούς αλλά και μικρές ηρωικές πράξεις των απλών ανθρώπων. Ακόμη μιλά ανοιχτά για την ομοφυλοφιλία του, τις έμμεσες αλλά σαφείς αναφορές σε αυτήν, που περιέχονται στην πρώτη του συλλογή *Εποχή των ισχών αγελάδων* και την κατακραυγή που ξεσήκωσαν. Ιδιαίτερη αναφορά κάνει ο ποιητής και στην εκκλησία και στα κατηχητικά σχολεία που είχαν σημάδεψαν τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Όλα αυτά τα στοιχεία μας είναι χρήσιμα και μπορούμε να τα επισημάνουμε στα ποιήματα που θα διαβάσουμε σήμερα.

Ο Χριστιανόπουλος μαζί με τον Νίκο-Αλέξη Ασλάνογλου και τον Γιώργο Ιωάννου, αποτελούν τη δεύτερη γενιά των Θεσσαλονικέων ποιητών, αυτή που εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του '50 και είχε χαρακτηριστεί ως “η τριάδα των ερωτικών ποιητών” της πόλης. Έζησαν τον τελευταίο πόλεμο και τον εμφύλιο όντας παιδιά ή έφηβοι και επέλεξαν και οι τρεις να μην συνταχτούν με καμιά πλευρά στην πολιτική. Δικό τους μέλημα, που δικαιολογεί άλλωστε και τον χαρακτηρισμό “ερωτικοί ποιητές”, η έκφραση της ερωτικής τους ιδιαιτερότητας αλλά και η αλλαγή των παραδοσιακών εκφραστικών μέσων. Και οι τρεις τους θα αποτελέσουν τον πυρήνα του περιοδικού «*Διαγώνιος*» (1958-1983), που έχει ως ιδρυτή και διευθυντή το Ντίνο Χριστιανόπουλο. Το καλλιτεχνικό πνεύμα που καλλιέργησε η «*Διαγώνιος*» κι επηρέασε πολλούς νεότερους ποιητές, συνοψίζεται στα λόγια του Ασλάνογλου «*Πρώτα πρώτα ανάγκη ν'απαλλαγεί ο ποιητικός λόγος από ελαττώματα που ήταν κληρονομιά της παραδοσιακής σχολής (θεματολογία,*

πλατειασμοί, ρητορικά και φραστικά κλισέ, πολυλογία). Δεύτερο: φειδώ στη χρησιμοποίηση μοντέρνων εκφραστικών μέσων. Τρίτο: λαγάρισμα στην επεξεργασία του στίχου μέχρι την τελική του αποκρυστάλλωση...» Μέρος του αποσπάσματος που παραθέτει ο Π.Σφυρίδης στην εισήγησή του στο συνέδριο με θέμα « Η ποίηση της Θεσσαλονίκης τον 20ο αι.».Πρακτικά του συνεδρίου, Θεσ/νίκη 2003, σ.157.

Το ποιητικό του έργο είναι μικρό σε έκταση, ο ίδιος αποκαλύπτει ότι γράφει τρία ποιήματα το χρόνο. Κι απ'αυτό κατά καιρούς αφαιρεί κάποια ποιήματα που εκ των υστέρων απορρίπτει, ασκώντας συνεχώς στον εαυτό του την αυστηρή κι εμπεριστατωμένη κριτική που επιφυλάσσει και στους άλλους ομότεχνούς του. «*Αν έμενα στην εξομολόγηση είναι πιθανό ότι για πολλούς θα ήμουν τουλάχιστον συμπαθής. Δυστυχώς ή ευτυχώς προχώρησα και στην κριτική*», παραδέχεται σε μια ραδιοφωνική του συνομιλία με τον δημοσιογράφο Χρ.Ζαφείρη, το 1988. Στους στίχους του επισημαίνουμε μια ευρεία κλίμακα συναισθημάτων, από την ηδονή και τη στοργή μέχρι την απόγνωση, από την ειρωνεία και την πρόκληση μέχρι τον αυτοσαρκασμό, χωρίς ποτέ η έκφραση αυτών των συναισθημάτων να πέφτει στην αισθηματολογία. Ίσα- ίσα ο σαρκασμός, ακόμα και στις πιο τραγικές στιγμές, λειτουργεί ως αντίβαρο της συναισθηματικής φόρτισης. Ο λόγος του απαλλαγμένος από κάθε είδους στολίδια, με πλήθος λαϊκά στοιχεία, σμιλεμένος μ'επιμονή γίνεται συχνά επιγραμματικός, μας διαπερνά και λειτουργεί εξαγνιστικά μες την ωμότητά του. Η συγγένεια με τον Καβάφη είναι ορατή στα ποιήματα κυρίως της πρώτης του συλλογής. Μια πιο υπόγεια σχέση φαίνεται να έχει και με το έργο του Παζολίνι. πεζών, στη μουσική. Η γλώσσα του αναγνωρίσιμη, λιτή, απροσημάτιστη, καίρια, , ακόμα και στα πεζά του κείμενα, σκάβει βαθιά μέσα του αλλά και γύρω, βγάζοντας στην επιφάνεια ό,τι τον αηδιάζει και τον πονά, χωρίς ωστόσο να καταλήγει σε μια απαισιόδοξη ή μηδενιστική αντίληψη του κόσμου. Η προσφορά του όμως εκτείνεται και πέρα από την ποίηση: στην κριτική, στην αρχαιλογία στη δοκιμιογραφία, στην συγγραφή, στη μουσική. Εκείνο που κυριαρχεί στο έργο του Χριστιανόπουλου, όπως και στη ζωή του, είναι η διαρκής αναζήτηση, η διαρκής άσκηση σε νέες φόρμες, αλλά και η επίμονη επιστροφή στα ίδια (κυρίως όσον αφορά στη θεματολογία). Κινούμενος από μιαν εσωτερική ανάγκη που αγνοεί επιδεικτικά τους νόμους της αγοράς και την "πνευματική μόδα", κατορθώνει κι επιβάλλει τις επιλογές του, ζώντας και δημιουργώντας, χρόνια τώρα, μ' έναν τρόπο αντισυμβατικό, δηλώνοντας: *αν έχω μια κάποια δύναμη την οφείλω στην ποίηση.*

Ο Μανώλης Αναγνωστάκης γεννήθηκε το 1905 στη Θεσσαλονίκη και πέθανε το 2005 στην Αθήνα. Θεωρείται από τους κατεξοχήν "πολιτικούς" ποιητές της γενιάς του. Γιατρός στο επάγγελμα, δραστηριοποιημένος στο χώρο της αριστεράς, έζησε την ήττα της αριστεράς μετά τον εμφύλιο, στα τέλη του 1949, στη διάρκεια του οποίου είχε καταδικαστεί σε θάνατο, ενώ προηγουμένως είχε διαγραφεί από το κομμουνιστικό κόμμα (1946), εξαιτίας της διαφωνίας του με τη σταλινική πτέρυγα. Τον χακτήρισαν εκπρόσωπο της "γενιάς της ήττας", δηλαδή της γενιάς που εμφανίστηκε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Τον χαρακτηρισμό δεν αποδέχτηκε ποτέ ο ίδιος θεωρώντας ότι δεν υπάρχει ούτε γενιά της ήττας ούτε γενιά της νίκης διευκρινίζοντας «*Η ποίησή μου είναι βιωματική. Δεν βγαίνει από καμία στράτευση*». Πράγματι όπως σημειώνει ο νεοελληνιστής Mario Vitti « *δεν είναι αβάσιμη η πεποίθηση που κερδίζει έδαφος στους κόλπους της κριτικής, κατά την οποία το καθοριστικό κίνητρο στον λόγο του Αναγνωστάκη δεν είναι αυτό των παραινέσεων κοινωνικών και ηθικών ούτε, βέβαια, πολιτικών μα ένα βαθύτερο κίνητρο, υπαρξιακό*». (p.353) Στα ποιήματα που σας προτείνουμε μπορείτε να επισημάνετε αυτό το στοιχείο ακόμα και στα ποιήματα καταγγελίας, όπως το "Μιλώ" ή στο τελευταίο, το σαφέστερα υπαρξιακό που τιτλοφορείται: "*η αγάπη είναι ο φόβος..*".

Χαρακτηριστικό και των δύο ποιητών, αλλά περισσότερο του Αναγνωστάκη, είναι ότι στα ποιήματά τους αναπαράγουν την καθημερινότητα που τους περιβάλλει ο ποιητικός τους λόγος ακολουθώντας το πρότυπο του καθημερινού λόγου, εισάγοντας στην ποίηση, εκτός από την ειρωνεία, και το σχόλιο, χρησιμοποιώντας μέχρι και την παρένθεση. Και οι δυο έχουν εγκαταλείψει την ομοιοκαταληξία (με εξαίρεση κάποια ποιήματα του Χριστιανόπουλου) κι αποφεύγουν κάθε εκφραστικό στολίδι. Φαίνεται και πως και στους δύο ασκεί μια ιδιαίτερη γοητεία η ποίηση του Καβάφη σε ποιήματα του οποίου κάνουν αναφορές. Αναφέρουμε παραδειγματικά την *Ιθάκη* του Χριστιανόπουλου, του οποίου η αναφορά στο ομηρικό νησί ανακαλεί στη μνήμη το αντίστοιχο ποίημα του Αλεξανδρινού, καθώς και και το: *νέοι της Σιδώνος 1970* του Αναγνωστάκη που κάνει σαφή αναφορά στο ποίημα του Καβάφη *νέοι της Σιδώνος 400 π.Χ.* Ο ρεαλισμός της τέχνης του Χριστιανόπουλου και του Αναγνωστάκη αποδεικνύεται κι από τη συχνή αναφορά σε ονόματα ανθρώπων και τόπων που ορίζουν με σαφήνεια το φυσικό ανθρώπινο περιβάλλον της ποίησής τους. Ο Αναγνωστάκης ιδιαίτερα βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τους συντρόφους του πολιτικού αγώνα, τους ομότεχνούς του, τους φίλους του που τους αναφέρει ονομαστικά.

Ο Αναγνωστάκης έχει προσφέρει κι αυτός στην κριτική και τη δοκιμιογραφία από το 1959 μέχρι το 1961 διευθύνει το περιοδικό *Κριτική* κι ως διανοούμενος ήταν πάντα παρών στους πολιτικούς αγώνες, πάντα μέσα από τις γραμμές της αριστεράς, παρά τον αρχικό εξοστρακισμό του από το κομμουνιστικό κόμμα. Αξίζει να θυμίσουμε ότι το 1970, μεσούσης της χούντας των συνταγματαρχών, μαζί με άλλος δεκαεπτά διανοούμενους της αριστεράς και της κεντροδεξιάς, προχωρεί σε μια προκλητική κίνηση εναντίον του καθεστώτος, επιμελούμενος την έκδοση ενός τόμου με τίτλο *Δεκαοχτώ κείμενα*, που περιελάμβανε κείμενα για τη δημοκρατία. Επειδή η δράση της χούντας δεν περιορίζονταν μόνο στη λογοκρισία αλλά εκτείνονταν και στη σύλληψη, εξορισμό και φυλάκιση των διαφωνούντων, οι δεκαοχτώ διανοούμενοι, μεταξύ των οποίων κι ο νομπελίστας ποιητής Γ. Σεφέρης, με αυτή τους την κίνηση αναλαμβάνουν συλλογική ευθύνη και προκαλούν ανοιχτά το καθεστώς να τους συλλάβει.

Θα θέλαμε να κλείσουμε τη σημερινή παρουσίαση των ποιητών της Θεσσαλονίκης με τα λόγια του ποιητή που μπορεί να αφορούσαν τη γενιά του θα μπορούσαν όμως να αφορούν και την δική μας πραγματικότητα, όχι μόνο την ελληνική αλλά την παγκόσμια: «...η δική μας η γενιά, περνά σιγά σιγά χωρίς να αφήνει τα οριστικά ίχνη στο διάβα της, χωρίς να επιβάλλει την παρουσία της, τα κυρίαρχα ιδανικά της, εγκαταλείποντας τον στίβο έρμαιο στους λογής λογής χρεοκόπους και εν αμαρτίαις γηράσαντας ή σε νεότερους φωνασκούς που “επαναστατούν”, “οργίζονται” και κραυγάζουν χωρίς να υποπτεύονται το μοναδικό νόημα κάθε επανάστασης. Μέσα σε ένα ασφυκτικό χώρο απ’ όπου λείπει το οξυγόνο της ελευθερίας, μέσα στις δύσσομες συνθήκες που έχουν παγιωθεί από χρόνια τώρα στην πατρίδα μας, η δική μας η γενιά, αποδεκατισμένη από τα καλύτερα παιδιά της, κτυπημένη από παντού, έμεινε ουσιαστικά στις στήλες του περιθωρίου ή παράδωσε την “εκπροσώπηση” της στα χέρια των πιο αδύναμων μελών της, που, στην καλύτερη περίπτωση, τουλάχιστον πλαστογραφούν το αληθινό νόημα του αγώνα της. Σ’ έναν τόπο που σε όλους τους τομείς αποθεώνεται η μετριότητα, η δουλοπρέπεια και ο ελιγμός, η απορφανισμένη γενιά μας, μην μπορώντας να παίξει τον ηγετικό ρόλο που ιστορικά της ανήκε, κινδυνεύει να ενταφιαστεί άφωνη, μονίμως αποσχομένη, ενώ η κλεψύδρα του χρόνου αμείλικτα εξαντλείται».

Βιβλιογραφία:

Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα ΜΙΕΤ, 1979

Mario Vitti, *Storia della letteratura neogreca*, Carocci, 2001

Nicola Crocetti- Filippomaria Pontani, *Poeti greci del novecento*, Milano, Mondadori, 2010

Χριστιανόπουλος, Ντίνος, *Θεσσαλονίκη, ου μ' εθέσπισεν* - Αυτοβιογραφικά κείμενα, Θεσσαλονίκη, Ιανός, 1999

περιοδικό Εντευκτήριο, Θεσσαλονίκη 2005

Ακούστηκε μουσική από τα έργα των συνθετών:

Μίκη Θεοδωράκη: *Μπαλάντες*

Μάνου Χατζηδάκι: *Τα τραγούδια της αμαρτίας*

Θάνου Μικρούτσικου: *τραγούδια της λευτεριάς*

Σταύρου Κουγιουμτζή: *Μικραίνει ο κόσμος, όταν σε περιμένω*

Μιχάλη Γρηγορίου: *Η αγάπη είναι ο φόβος...*